

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС»
Кафедра іноземних мов

Інститут вищої освіти НАПН України
Київський університет імені Бориса Грінченка
Донбаський державний педагогічний університет
Українська асоціація когнітивної лінгвістики і поетики
Всеукраїнська асоціація з мовного тестування та оцінювання

ЯКІСНА МОВНА ОСВІТА
У СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ:
ТЕНДЕНЦІЇ, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

*Матеріали I Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(Суми, 23–24 листопада 2017 року)*

Суми
Сумський державний університет
2017

проектів, які дозволяють на практиці оволодівати культурними нормами міжкультурної англійської ділової комунікації.

Таценко Н. В.

Сумський державний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОВЛЕННЄВОАКТОВОЇ ПАРАДИГМИ В СУЧАСНІЙ КОМУНІКАТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Аналітико-філософське походження теорії мовленнєвих актів разом із витонченою упаковкою головних принципів і тез зумовили популярність, що припала на долю цієї парадигми: вона сформувала ідеологію прагматики мови й визначила шляхи розвитку комунікативної лінгвістики загалом, значно вплинувши на розвиток дискурсивних досліджень.

У концепції основоположника теорії мовленнєвих актів Дж. Остіна їхня цілісність забезпечується трьома операціями або групами дій: а) *локуцією* – говорінням у поєднанні фонетичного, фатичного (лексикалізації та граматикизації висловлення), ретичного (смыслопородження й референтного співвіднесення) компонентів; б) *ілокуцією* – наміром, метою, продуманим розрахунком (інформування, наказ, попередження тощо); в) *перлокуцією* – наслідками досягнення результату мовленнєвого акту, зважаючи на вплив мовця на свідомість і поведінку адресата (спонування, залякування, подив тощо). Аналізуючи наведені операції, вчений дійшов висновку про необхідність розгляду мовленнєвого акту в цілісній комунікативній ситуації, складниками якої є комуніканти та предмет повідомлення [5].

Проголошуючи діяльнісний і телеологічний характер мови, дослідник розглядав мовлення як знаряддя здійснення цільової установки мовця в ситуації мовленнєвого акту. Однак, незважаючи на перспективність і вагомність теорії Дж. Остіна, її недоліками є нерозробленість перлокутивного складника мовленнєвого акту, ототожнення ілокутивного й мовленнєвого акту, орієнтація лише на ілокуцію, перлокуція ж передбачала лише позитивний результат, тобто досягнення мети мовця, що часто розходилося з реальністю.

Пізніше було розрізнено два тлумачення перлокутивного ефекту: як очікуваного мовцем результату здійснення власного наміру і як досягнення будь-якого результату мовленнєвих дій. Це зумовило усвідомлення мовленнєвого акту не лише як спрямованої

передачі інформації пасивному адресатові, а й як знаряддя управління діяльністю співрозмовника. Зважаючи на це, у мовленнєвому акті виділено ілокутивний і перлокутивний акти: перший утілює намір, другий – можливість впливу. Загалом вважається, що ілокуція задає модус комунікації і є дією, з допомогою якої мовець переслідує певні цілі. А перлокуція є зовнішньою метою, посткомунікативним ефектом, що характеризується в епістемічних вимірах, оскільки спричиняє прямі або непрямі зміни у свідомості адресата, у думках, почуттях і поведінці та оцінюється на основі тих наслідків, які він викликає [1].

У процесі поглиблення наукових уявлень про реалії повсякденного спілкування все очевиднішими ставали непереконливість та необґрунтованість деяких положень теорії мовленнєвих актів. Головним чинником невдоволення стала абстрактна, відірвана від реального життя мова, на основі якої теоретики мовленнєвих актів будували свої умовиводи. Тут ми маємо на увазі обумовленість мовленнєвої комунікації прагматичним контекстом, а також перенесення акцентів зі сфери семантики й синтактики мовного знака на його актуальне вживання.

Фактично дослідники аналізували не буденну мову в її реальному функціонуванні, а штучно звужені ідеалізації. Недаремно об'єкти подібного аналізу були названі «мовними актами» [7, 172]. У цілому теорію мовленнєвих актів почали сприймати як теорію значення, а не повноцінне знання про мовленнєву практику, оскільки вона з'явилась у просторі філософських абстракцій як логічний ключ до вирішення суто філософської проблеми розрізнення істинного й хибного у буденних висловленнях [8, 239-240].

У дослідженнях комунікативної діяльності спостерігаємо поступовий відхід від принципу свідомого планування, на якому трималася теорія мовленнєвих актів. Певна ідея, мета випереджають мовлення, і щодо неї людина керує процесом побудови висловлення. Така інтенція може бути трансцендентальною сутністю, психологічним станом антиципації або ментальною структурою, у якій відображено бажаний мовленнєвий результат. На зміну апріорній запланованості мовного вжитку приходять образ спонтанного у своєму природному існуванні мовлення, яке виникає в реальному часі як реакція на потреби безпосередньої ситуації.

У наведених інтеракційних процесах превалює інтуїтивне знання, яке керує людською поведінкою під час мовленнєвої взаємодії. Сам мовленнєвий акт розглядається як мовленнєва

взаємодія мовця та слухача для досягнення певної перлокутивної мети шляхом конструювання ними дискурсивного значення в процесі спілкування [6, 117]; акт когнітивно-комунікативної взаємодії, що поєднує вербальні та/або невербальні висловлювання, які втілюють певні стратегічні комунікативні цілі та включені в інтерактивний контекст. Параметром інтерактивного контексту постає як характер вербального/невербального втілення стратегічної мети суб'єктом, так і характер її інтерпретації та реакції на неї комунікативного партнера, мотивованого особистою стратегічною метою. Розрізняються перцептивний і психічний контексти такого акту [3, 46-47].

Таким чином спроби вийти за межі мовленнєвоактової прагматики призвели науковців до розроблення дискурсивної тематики. У результаті переосмислення в основі мовленнєвої комунікації лежать не односпрямовані дії, а взаємодія дискурсантів, і поняття мовленнєвого акту розширюється до масштабів дискурсивного акту. Своєю появою дискурсивний акт зобов'язаний «дискурсивізації» мовознавства, яка стала певного роду протестом проти логіко-аналітичного спрямування мовного прагматизму і пов'язаних із цим труднощів. Відправним пунктом стало розуміння того, що контекст не лише задається, попередньо встановлюється, а і твориться під час інтеракції.

Дискурсивний акт як процес спільного конструювання значення постає актуальним для тих, хто цікавиться мовою передусім із точки зору її перформативності, але не задовольняється тісними рамками класичної теорії мовленнєвих актів. Модель дискурсивного акту увібрала в себе всі переваги мовленнєвого акту, звільнившись від його слабких сторін. За таких обставин **дискурсивний акт** – це сучасна, переосмислена версія мовленнєвого акту з акцентом на ілокутивній меті, перлокуції та інтерактивному контексті.

Останнім часом філософсько-логічні поняття інтенційності, ілокутивності, перформативності поєднують із категоріями когнітивного підходу (концептами, фреймами, когнітивними репрезентаціями тощо). Висловлюється гіпотеза про те, що серед категорій базового рівня є особливі персуазивні когнітивні категорії, призначені для планування мовленнєвого впливу [2, 42]. Для опису внутрішньої організації мовленнєвих актів використовуються фреймові моделі, які мають амбівалентні ознаки, тобто не лише впорядковують і зберігають лінгвопрагматичні знання, а й активно включаються в процес породження мовлення [4, 225-228].

Отже, наразі когнітивний вимір дискурсу не обмежують лише інтелектуальним простором окремого мовця або слухача, залученого в соціальну інтеракцію. У ньому перетинаються індивідуальна й колективна форми пізнання, задіяна соціально розподілена когніція, яка є частиною життя суспільства й пов'язана зі спільною діяльністю людей. Наведені складники дискурсивного акту мають свою внутрішню й зовнішню самоорганізацію, механізми створення якої потребують залучення напрацювань лінгвосинергетичної парадигми для свого опису та є перспективою подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л. Р. Перлокуція у дискурсі / Л. Р. Безугла // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005. – С. 118–144.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – Москва : Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
3. Мартынюк А. П. Онтология языка в структурном vs когнитивно-коммуникативном функционализме: субъект ↔ объект и метод / А. П. Мартынюк // Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка : кол. монография / [Бондаренко Е. В., Мартынюк А. П. Фролова Е. И., Шевченко И. С.]; под. ред. И. С. Шевченко. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2017. – 246 с.
4. Никонова Ж. В. Основные этапы фреймового анализа речевых актов (на материале современного немецкого языка) / Ж. В. Никонова // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2008. – № 6. – С. 224–228.
5. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – Москва, 1986. – Вып. 17. – С. 22–129.
6. Шевченко И. С. Концептуализация коммуникативного поведения в дискурсе / И. С. Шевченко // Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка : кол. монография / [Бондаренко Е. В., Мартынюк А. П. Фролова Е. И., Шевченко И. С.]; под. ред. И. С. Шевченко. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2017. – 246 с.
7. Lyons J. Language, meaning and context / J. Lyons. – London : Fontana, 1981. – 256 p.

8. Moeschler J. Speech act theory and the analysis of conversations / J. Moeschler // Essays in speech act theory / D. Vanderveken, S. Kubo (eds.). – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing, 2002. – P. 239–262.

Тубол Н.О.

Сумський державний університет

МОВНА СВІДОМІСТЬ І НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Розпочинаючи вивчення іноземної мови, людина вже володіє сформованою картиною світу, в яку «вписана» рідна мова з притаманною їй системою значень. Процес включення значень іноземної мови в контекст суб'єкта – носія іншої мови містить небезпеки, пов'язані з інтерпретацією іноземної мови. Без особливих зусиль з боку того, хто навчається, іншомовний матеріал буде вписуватися в смислоутворюючий контекст рідної мови, а повідомлення на ньому будуть інтерпретуватися з погляду рідної культури.

Людина, вихована в умовах однієї лінгвокультури, не тільки «монокультурна», а й лінгвоцентрична. На її думку, усі мови схожі на її рідну. Їй важко уявити, що іноземна мова може функціонувати за іншими законами. Саме тому завдання викладача – допомогти учням опанувати новий світоглядний світ, презентований іноземною мовою.

Мовна свідомість – це перетворена форма життя людини, спосіб вербалізації людського соціокультурного досвіду та його національно-культурного усвідомлення, що охоплює матеріальне (мовне знання як матеріальний субстрат свідомості), ідеальне (психічні стани, семантика), соціокультурний досвід (знання про світ), які актуалізуються в процесі ментальної діяльності.

Мовна свідомість – це один із видів звичайної свідомості, механізм управління мовленнєвою діяльністю, який формує, зберігає й перетворює знаки мови, правила їх поєднання та вживання [3, 23]. Мовна свідомість реалізується у вербальній поведінці [5, 38]. Вона є обов'язковою умовою існування та розвитку всіх інших форм свідомості. Можна сказати, що це придбання індивідуума в процесі діяльності.

До структури мовної свідомості входять усі мовні знаки, що є результатом відображення реальності та уявлень людини про неї, а також правила організації знаків мови, їх поєднання та вживання.